## POSZTGRADUÁLIS POLITIKAI TEVÉKENYSÉG
**Sneé Péter**

Ha lassan is, megkezdődik végre közelmúltunk, helyesebben szólva a velünk élő történelem bemutatása. Feldolgozásáról egyelőre még nincs szó. Dokumentálható ismeretanyagunk kevés, rálátásunk sem elegendő. Kollektív amnézia esetén, mikor a tapasztalt szakértők is szívesen feledkeznek meg az eladdig evidenciaként kezelt összefüggésekről, fontos az események felidézése és valóságközeli leírása. A jelentőségüknél, illetve karakterisztikus voltuknál fogva meghatározó történések érdemelnek leginkább figyelmet. Minden bizonnyal ezek sorába tartozik az 1978-tól 1985-ig működő Hétfői Szabadegyetem, ahol egy, a tanulóifjúsággal bővült szűk városi értelmiségi kör pótolta a hivatalos oktatás tanrendi mulasztásait.
Miként a résztvevők nyilatkozataiból kiviláglik, korántsem egyértelmű a téma ilyetén meghatározása, eltérően ítélik meg ugyanis a rendezvények jellegét és szerepét. Arra nézve sincs megegyezés, mit jelentett a Hétfői Szabadegyetem és hogyan hatott, vagyis milyen lelki, társadalmi folyamatokat gerjesztett. Szilágyi Sándor, a kötet szerkesztője és az interjúk készítője meg sem kísérli az egyetértés látszatát kelteni. Határozott nézeteket nem kényszerít olvasóira, mi több, alkalomadtán készséggel beismeri tévedéseit, s kedvtelve fűzi egymás mellé a legkülönfélébb vélekedéseket. Kötetének e másodlagos, értékelő rétege jóval izgalmasabb bármiféle dokumentumnál, noha a szerző eredeti célja azok közrebocsátása volt. Munkáját négy fejezetre tagolja (vélhetően olvasmányosabbá tétele miatt, a felosztás indoklása azonban hiányzik). Mindegyiket testes iratcsomó vezeti be a III/III-4-nél, illetve társainál készült úgynevezett Objektum Dossziéból választott besúgói jelentésekkel, összesítőkkel. Annak is okát adja a szerző, miért tett le a rendelkezésére álló „teljes anyag publikálásáról. Véleménye szerint túlságosan bőséges az, s a tények, illetve beszámolók ismétlődése riasztóan hatna. Csak helyeselhetjük döntését. Riasztóan sivárak és információban szegényesek az elibénk tárt titkosszolgálati ügyiratok. Állításaik zöme téves. Úgy tűnik, mintha a nevek felderítése és helyes rögzítése is gondot okozna az ügynököknek, a kihallgatott előadásokból és vitákból szinte semmit sem értenek. Feladatuk persze nem a művelődés. Hatalmi érdekek szolgálatában állanak, csakhogy kiábrándítóan rosszul végzik munkájukat. Hisztérikus gyanakvásuk dacára felettébb kevés hírt látszanak gyűjteni, s azokat sem elemzik részletesen. Ahol megközelítően pontos képpel szolgálnak, ott technikai rögzítéssel dolgoznak többnyire, azaz lehallgatókészüléket üzemeltetnek. Átírás a magnetofonról még sikerül, a hallott szóbeli közlemények visszaadása már kevésbé. Óhatatlanul felötlik bennünk a kérdés: valóban ennyire gyengén dolgoztak, vagy utóbb igyekeztek csupán – lázas buzgalommal krétát szopogatva – betegre sápadni?
Várakozásában csalódik az olvasó. Kulcsot nem kap a kor eseményeihez, sőt, hangulatát sem idézheti föl a hivatalos jelentések segélyével. Fájdalmasan nélkülözzük a helytálló tényeket. A szerző is szabadkozásra kényszerül miattuk: lehetetlen történészi munkát végeznie a hatályos törvényi szabályozás jelenlegi formái között. Mihez kezdhetne a Történeti Hivatal által kiadható anonimizált fénymásolatokkal? „A válogatott – pláne megcsonkított és válogatott! – dokumentum műfaja egész egyszerűen nem létezik – panaszolja. Egyedül az események szubjektív felidézésére vállalkozhat. Műve „Oral History, nem pedig History. Talán még annyi sem, mivel az okmányok hitelessége kétes. Amint az egyik napilap hasábjain rámutattam már (Napi Magyarország 1999. október), vélhetően több verziója lehet e feljegyzéseknek, s a jelenlegi vizsgálati feltételek közepette megállapíthatatlan, hogy közülük melyik az autentikus.

Azt sem tudjuk, hol, mikor és miért született a többi. Egy utólag manipulált irat pedig aligha tekinthető korhű dokumentumnak. Érzelmi emlékként is csupán fenntartásokkal kezelhető. Miután a válogatás esetleges, nem könnyű valamilyen következtetésre jutnunk az események menetét és indítékait illetően. Szemlézésük némileg fölösleges tehát. Legföljebb groteszk betoldások, abszurd kommentárok szerepét tölthetik be, ám hitelt érdemlően nem tudósítanak históriánk alakulásáról. Kivált abban a formában nem, amiben a kötet szerkesztője tálalja: a kronológiára mit sem adva. Kapkodhatja fejét az olvasó: mikor zajlott a tárgyalt esemény, mi előzte meg és mi követte?
A fűrészporszerűen száraz, mind tartalmában, mind stílusában félrevezető (a szervek munkáját mulatságos piszmogásnak ábrázoló, a represszió kicsinyítő, jelentéktelennek beállító), bizonytalan eredetű kvázidokumentumokhoz képest ugyancsak érdekesek az interjúk. Közel sem valamennyi. A kérdezett egyénisége, szerepe, beállítódása olykor kizárja az érdemi dialógust, s az sem ritka, amikor kevéssé inspirálóak a kérdések. Szerencsés pillanatokban viszont az olvasót is felvillanyozza beszélgetésük. Tévedjenek bár mellékösvényre, nem egy újsággal lepnek meg. Ilyen például a történelem szakadozottságáról Kenedi Jánossal folytatott vita, vagy Vekerdi László megjegyzése a Bibó Emlékkönyv kevéssé ismert históriájáról és Sáska Géza kijelentése az ellenzék tagoltságáról. Ide tartozik az olyan – mindeddig elhallgatott – tények közzététele is, mint hogy az állandó lakásgondokon felül előadók hiánya fenyegette az egyetem működését. A hírek zöme tágabban értelmezhető vagy éppen személyes jellegű és a nyilatkozó világlátására, észjárására vall. Tendenciózus faggatódzás, no meg az emlékezés bensőségessége mintha óvatlanná tenné a nyilatkozataikra máskor ügyelő közéleti szereplőket. Gyakran elszólják magukat, esetenként pongyolában lépnek elénk. Kétségkívül a kérdező sikere ez. Szilágyi Sándor ügyesen teremti meg a bizalom légkörét, és elegendő a mersze ahhoz, hogy az árulkodó vallomásokat kicsikarja, mi több, közölje is. Az sem marad hoppon, kit a szereplők jelleménél jobban érdekel a történelmi esemény, s arra kíváncsi: miként látták helyzetüket, lehetőségeiket a hetvenes és nyolcvanas évek fiataljai. Sorban lépnek elénk e korszak jellegzetes figurái: az önkényuralommal egyetértő, csupán egyes „hibáit nehezményezők, a társadalmi kérdések iránti fogékonyságból mind kritikusabbá váló bírálók, valamint a polgári méltóság védelmében akár konfrontációra is kész ellenzékiek és végül a nyíltan szembeszegülők. Puhák és kemények, ügyesek és konokok, naivok és dörzsöltek egyaránt felbukkannak a szóra bírtak között. Teljes a tipológia, legföljebb a válogatás elveit kérhetjük számon, s a fölös ismétlődéseket nehezményezhetjük.
Igencsak elütőek a Szabadegyetem utólagos értékelései. Eleve mást vártak tőle, s a kapott benyomások is különböznek. Némelyek szerint – mint az újabb nemzedéket képviselő Szent-Iványi István – iskola gyanánt szolgált elsősorban. Kis János egyenesen azt feltételezi, hogy kizárólagos célja a posztgraduális színvonalú oktatás volt. Mások – Vajda Mihállyal és Szabó Miklóssal az élen – jelentéktelennek tartják a tartalmi funkciók érvényesültét, és tisztán politikai tevékenységnek minősítik. Nincs egyetértés a Szabadegyetem jellegét illetően sem. Nyilvános rendezvényként aposztrofálják sokan (ekként említi a kérdező is), néhányan viszont felhívják a figyelmet arra, hogy itt használhatatlan a polgári demokráciákban elfogadott nyilvánosság-definíció. A suttogópropagandával meghirdetett előadásokról csak utóbb tájékoztatott a SZER, addig csupán a fővárosi értelmiség férhetett hozzájuk. Azok közül is jobbára az egyetemek – különösen a Bölcsészkar – környékén forgolódók érték el. Látogatóinak társadalmi mozgásterét pontosan írja le Balogh Zoltánnak egy ‘56-os aforizmája, melyet Sáska Géza idéz: „a falakon megszámlálható lövedéknyomok száma fordítottan arányos a városrész lakóinak átlagos iskolai végzettségével. Mi tagadás, látogatói főként a Belvárosból

és a XI. kerület felől érkeztek. Újpestről, Angyalföldről, tehát a peremvidékről vajmi kevesen zarándokoltak ide. Az sem véletlen, hogy – Matolay Magda kivételével – a lakásukat felajánlók is ezekből a városnegyedekből kerültek ki. Alacsonyabb státusú rétegek képviselői legföljebb mutatóban fordultak elő, amikor széles társadalmi összefogást kellett demonstrálni. Akkor viszont a követett gyakorlat vészesen emlékeztetett a rezsim által kidolgozotthoz. (A hivatalos tájékoztatókban Kádár János munkásként szerepelt. Nálunk az alkalmi maszekolók: galériaépítők, otthoni mosógépükben kelmét festők kaptak ilyetén besororolást.)
Honi intézményünket a nyilatkozók joggal különböztetik meg lengyel elődeitől, a „repülőegyetemektől. Megálmodói ugyanis sajátosan értelmezték a továbbképzés fogalmát. Az egyetem egyik szervezője, Kovács Mária például azért vállalta e feladatot, mivel tenni akart valamit a szektásodás ellen. Bár vonzottak néhány kíváncsit az előadások, hallgatóságuk java részét belsősök alkották. Az újoncok lépteit sem a téma iránti érdeklődés vezette. Rendszerint a hozzátartozók sorából kerültek ki, és személyes kapcsolataik miatt látogattak ide (vagy hivatalból rendelték ki őket). Idővel a magát demokratikusnak minősítő ellenzék hangadói háttérbe szorultak vagy stratégiai meggondolásból visszahúzódtak, s akkor kezdett feltűnni az egyetemi városok, főként Szeged közönsége. (Füstölög is emiatt Miklóssy Endre, belterjesként marasztalja el az ellenzéket. Tamás Gáspár Miklós pedig arról panaszkodik, hogy Pest xenofób, hideg, és csak az számít, honnét jön valaki.) Igazolódik Sáska Géza helyzetképe: „az ellenzék … presztízsében jól tagolt, nagyon zárt valami.
Magját együtt nevelkedett, hasonló helyzetű és indíttatású csoport alkotta. Nemigen kerülhetett közébük idegen. Ebben rejlett erejük, illegális szervezkedéseik sikerének is ez volt a záloga. Legendás és kizárólag egymással szemben gyakorolt szolidaritásuk ugyancsak innét eredeztethető. Az ellenzéki mozgalmak gyötrő paradoxona, hogy a szabadságért és a nyitottságért eleinte csupán egy összetartó kis csoport küzdhet eredményesen. Utóbb viszont éppen a csoport zártsága akadályozza céljaik elérését. Vajmi ritkán fordul elő (újabb kori történelmünkben meglehetősen kevés a példa rá), hogy e közösségek megnyíljanak, ideáik jegyében másokat is befogadjanak, és feloldódjanak.
Noha tisztességgel közölt efféle vélekedéseket, az interjúk készítője nem hisz bennük. Más lehetséges nézetekhez hasonlóan kezeli ezeket is, s nagyobb igazságtartalmat nem tulajdonít nekik. Tartózkodik a rokon következtetések levonásától, amit pontosan mutat ragaszkodása a bevett szófordulatokhoz. Magatartását személyes érintettsége menti. Az egyetem szervezőjeként nem kívánható tőle annyi fáradsággal járó tevékenységének radikális átértékelése. (E sorok írója egyébként hálásan emlékszik a Hétfői Szabadegyetemen elsajátított ismeretkincsre, melynek révén elméletileg is megalapozhatta az önkényuralommal szembeni ösztönös ellenkezését, és nem kevés ismeretséget köszönhet a Kenedi János emlegette házibuli-jellegnek.)
Szilágyi Sándor kötetének fő erénye mégsem a szöveges anyag. Képei a megrázóak. Ilyen találó fotográfiákat talán még nem hoztak nyilvánosságra erről a korszakról nálunk. Örömét lelheti bennük az is, akit a legkevésbé sem vonz a politikacsinálás előtörténete. Majdhogynem bulvárszerűen intimus fényképek ezek. Mulatságos pózokba merevült figurákat, vágytól tüzelő vagy éppen bamba tekinteteket rögzítenek. Híven idézik a kor levegőjét éppen úgy, mint a félelmetes ambíciókat. Noha címében jócskán félrevezet a jelen előzményeiből összerakott mozaikkép, felettébb tanulságos a megismerkedés véle.
(Szilágyi Sándor: A Hétfői Szabadegyetem és a III/III – Interjúk, dokumentumok, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1999.)